

ЗВ'ЯЗОК АСЕРТИВНОСТІ З ПСИХІЧНИМИ СТАНАМИ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Ольга Петриченко¹

¹ Аспірант кафедри психології, Український державний університет імені М. П. Драгоманова,
м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3591-0448>

UDC: 159.923.2:316.621]:159.942.5:159.922.8

АНОТАЦІЯ

У статті представлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язків психічних станів за Г. Айзенком та рівнем асертивності особистості. Теоретичні засади дослідження визначив аналіз феномену асертивності, механізмів її прояву та теоретична модель особистості студентської молоді. Актуальність дослідження зумовлена пошуком засобів підтримки психологічного благополуччя та соціально-психологічної адаптації в умовах зростання психоемоційного навантаження та підвищення конфліктності сучасного соціального середовища. Емпіричне дослідження проведено із застосуванням методів кореляційного, кластерного та дисперсійного аналізу (ANOVA). Загальну вибірку дослідження склали 334 респонденти віком від 17 до 23 років. За результатами кластерного аналізу виокремлено три психоемоційні профілі респондентів: фрустраційно – помірно агресивний, психоемоційно стабільний та агресивно-напружений. За допомогою кластерного та дисперсійного аналізу (ANOVA) підтверджено статистично значущі взаємозв'язки між психоемоційними профілями та показниками асертивності.

Встановлено, що низький рівень фрустрації, тривожності та ригідності пов'язаний із високим рівнем асертивності респондентів, тоді як при високому рівні цих показників спостерігається низький рівень їх асертивності. Окрім цього виявлено, що рівень впевненості у міжособистісній взаємодії та здатність відстоювати свою позицію можуть бути високими навіть при підвищеній агресивності та зниженій самооцінці. Це дає можливість для диференціації асертивності з агресивно орієнтованим самоствердженням. Отримані результати дозволяють розглядати асертивність як інтегральну психологічну характеристику, що підтримує емоційну саморегуляцію, конструктивну міжособистісну взаємодію та соціально-психологічну адаптацію. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих даних для розроблення програм розвитку асертивності юнаків та профілактики дезадаптивних форм поведінки.

Ключові слова: асертивність, тривожність, агресивність, агресивна поведінка, соціально-психологічна адаптація, психологічне благополуччя, кластерний аналіз, юнацький вік.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах зростання психоемоційного навантаження, стану невизначеності та підвищення конфліктності сучасного соціального середовища, проблема розвитку асертивності стає особливо актуальною. Здатність особистості відкрито виражати власні думки, почуття й потреби, регулювати емоційні стани, відстоювати особистісні межі, а також підтримувати баланс між наполегливістю та правами інших людей є важливою передумовою психологічного благополуччя та соціально - психологіч-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Olha Petrychenko*

This is an Open Access journal. This work is licensed under a **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**.
Link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

ної адаптації.

Попри значну кількість досліджень асертивності, недостатньо вивченим залишається питання комплексного взаємозв'язку асертивності з психоемоційними характеристиками особистості, а саме тривожністю, фрустрацією, агресивністю та ригідністю. Особливої уваги потребує зв'язок асертивності та агресивності, а також можливості реалізації асертивності, що згідно з теоретичними розумінням, виключає агресивні та пасивні стратегії поведінки у міжособистісній взаємодії.

Особливого значення набуває вивчення даного питання у період юності, якому властива екстенсивність, прагнення до розширення та завоювання життєвого простору, що може супроводжуватися підвищеним рівнем агресивності, або процесом дифузії ідентичності.

Виявлення типових психоемоційних профілів особистості юнацького віку та встановлення їх зв'язку із рівнем асертивності дозволить комплексно поглянути на процес реалізації асертивності в поведінці, сформулювати напрямок дослідження актуалізації асертивного потенціалу, а також розробити психокорекційну та розвивальну програми розвитку асертивного потенціалу юнаків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення феномену асертивності посідає одне з ключових місць в психологічній науці та починається з досліджень А. Салтера, Дж. Вольпе, А. Лазаруса, П. Якубовські, Дж. Сміт, С. Бішоп, згідно яких асертивність характеризується як здатність особистості відкрито виражати свої почуття та потреби, підтримувати процес самореалізації та самоствер-

дження та захищати власні права, визнаючи права іншої людини.

Сьогодні асертивність розглядається як комплексне інтегративне особистісне утворення, що містить емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти, виражається в здатності усвідомлювати себе незалежним суб'єктом власного життя, сприяє самоактуалізації та реалізується через асертивну поведінку, включаючи в процесі міжособистісній взаємодії домінування або підкорення (Петриченко & Федоренко, 2025)

Окрему увагу сучасна психологічна наука приділяє увагу диференціації асертивної та агресивної поведінки, розглядаючи асертивну поведінку як стиль спілкування, що на відміну від пасивної, агресивної та пасивно-агресивної поведінки не є природньою моделлю реагування.

На відміну від агресивної поведінки, що також спрямована на вираження власних потреб та інтересів, асертивна поведінка не передбачає нав'язування власної позиції, застосування примусу або контролю, порушуючи в процесі взаємодії права та потреби інших людей (Paterson, 2000).

Незважаючи на це, у психологічних дослідженнях тривалий ці поняття час нерідко змішувалися, що ускладнювало інтерпретацію отриманих результатів (DeGiovanni & Norman Epstein, 1978).

Згідно останніх досліджень, було виявлено зв'язки між регуляцією емоцій та агресією, де порушення емоційної регуляції статистично пов'язане зі зростанням рівня як реактивної так і проактивної агресії та вибору неадаптивних стратегій поведінки, що підтверджує

концептуальне розмежування вищевказаних понять (Smith, Jones & Gillespie, 2026). У вітчизняній психології, агресивність розглядається як диспозиційна особистісна характеристика або ситуативно детермінований прояв, що виступає показником емоційної дезадаптації та чинником руйнування міжособистісних відносин (Мазоха, 2025).

Окрім цього, існує окремий напрям сучасних досліджень присвячений взаємозв'язку асертивності з тривожністю. Встановлено, що недостатній розвиток асертивних умінь асоціюється з підвищеною соціальною тривожністю, невпевненістю у міжособистісній взаємодії, униканням конфліктів та труднощами самовираження. Водночас розвиток асертивності розглядається як ефективний засіб зниження тривожності та підвищення психологічної адаптації (Калюжна & Білик, 2023).

Мета дослідження: виявити та емпірично дослідити зв'язок рівня асертивності із психічними станами (тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність) особистості юнацького віку методами кластерного, кореляційного та дисперсійного аналізів.

Завдання дослідження: 1) за допомогою кластерного аналізу виокремити типологічні психоемоційні профілі респондентів, інтерпретувати типологію профілів; 2) здійснити кореляційний аналіз, обчислити коефіцієнти Spearman між показниками психічних станів та асертивністю; 3) методом дисперсійного аналізу порівняти отримані профілі за показниками асертивності.

Методи дослідження. Емоційний стан респондентів та рівень асертивності було досліджено комплексом стандартизованих мето-

дик: «Тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС)» (Саннікова, Санніков & Подоляк, 2013), методика Rathus Assertiveness scale-30 (Rathus Assertiveness Schedule, RAS-30) адаптована В.С.Василевський, А.Б.Десятник Василевський, Десятник, 2025), методика «Самооцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності» (адаптований варіант методики Г. Айзенка) (Карамушка, Креденцер & Ковальчук, 2023).

Для оцінки внутрішньої узгодженості шкали було розраховано коефіцієнти Cronbach's α та McDonald's ω . Отримані значення для опитувальників ТОКАС ($\alpha = 0,899$; $\omega = 0,909$), RAS ($\alpha = 0,865$; $\omega = 0,860$), а також підшкал тривожності ($\alpha = 0,714$; $\omega = 0,722$), фрустрації ($\alpha = 0,843$; $\omega = 0,848$) та агресивності ($\alpha = 0,710$; $\omega = 0,717$) методики Г.Айзенка свідчать про добру внутрішню узгодженість та високу надійність шкали у досліджуваній вибірці. Внутрішня узгодженість шкали ригідності була дещо нижчою ($\alpha = 0,686$; $\omega = 0,700$), проте перебувала в межах, які вважаються прийнятими для дослідження, що свідчить про належну надійність обраного інструментарію.

Для виявлення взаємозв'язку рівня асертивності із психічними станами особистості було здійснено статистичну обробку емпіричних даних із застосуванням методів описової статистики, кластерного аналізу методом Варда, кореляційного аналізу за коефіцієнтом Спирмана та однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA). Додатково було проведено непараметричну перевірку групових відмінностей критерієм Краскела–Волліса, Welch-

корекція та апостеріорні порівняння (post-hoc) між профілями з використанням критерію Games-Howell.

Статистична обробка даних здійснювалась шляхом використання програмного забезпечення IBM SPSS Statistics версії 26.0.

Емпіричну базу дослідження становили 334 респонденти віком від 17 до 23 років, що склали 63% юнак та 37% юнаків. Добір респондентів здійснювався за принципом конвенієнтного відбору. Критеріями включення були: відповідність віковому діапазону дослідження, статус здобувала вищої освіти, а також повне заповнення дослідницького інструментарію. Критеріями виключення були: невідповідність визначеним критеріям включення або відкликання згоди на будь-якому етапі дослідження. Перед початком дослідження учасники були проінформовані про мету, процедуру та конфіденційність дослідження, інформована згода надавалась в електронній формі перед початком заповнення онлайн-анкети. Дослідження було проведено на базі Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича протягом 2024-2025 навчального року. Гендерний склад респондентів не розглядався як змінна, що впливає на результат.

Обмеження дослідження. Проведене дослідження має низку обмежень, які бажано враховувати під час інтерпретації результатів. Перш за все, це крос-секційний характер дослідження, що дозволяє встановити статистичні зв'язки між показниками асертивності та психічними станами особистості, проте не ві-

дображає причинно-наслідкові залежності між ними. Окрім цього, результати опитування, що отримані за допомогою методів самооцінювання, можуть бути обумовлені впливом соціально бажаних відповідей під час оцінки власних психологічних характеристик. Крім того, сформована вибірка з осіб юнацького віку обмежує можливість екстраполяції отриманих результатів на представників інших вікових груп. Також кластерний аналіз дозволяє виокремити типологічні профілі на основі наявних даних, однак отримана кластерна структура може залежати від характеристик вибірки та потребує подальшої перевірки на незалежних вибірках. Водночас, у межах дослідження не враховувались потенційно значущі чинники, такі як: стать, рівень матеріального забезпечення, соціальний статус, що можуть модифікувати виявлені зв'язки між досліджуваними психологічними характеристиками.

Результати дослідження. Першим етапом статистичної обробки даних, було здійснено кластерний аналіз. Ієрархічна класифікація була проведена за чотирма стандартизованими показниками психічних станів: тривожністю, фрустрацією, агресивністю та ригідністю. З метою виділення типологічних груп респондентів, для основної інтерпретації було обрано 3-кластерне рішення, з коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,523$ і та силуетним показником Silhouette = 0,260, що свідчить про помірну, але змістовну кластерну структуру (табл.1).

За результатами обрахунків, було сформовано та проінтерпретовано три кластери респондентів (табл.2) (табл.3).

Кластер 1. Фрустраційно – помірно аг-

Таблиця 1

Загальні показники 3-кластерної моделі

Показник	Значення
N	334
Кількість кластерів	3
R ²	0,523
AIC	659,2
BIC	704,9
Silhouette	0,260
Максимальний діаметр	5,099
Мінімальне розділення	0,588
Pearson gamma	0,490
Dunn index	0,115
Entropy	1,048
CH index	181,561

Умовні позначення: N - обсяг вибірки; R² - коефіцієнт детермінації; AIC - інформаційний критерій Акаїке; BIC - байєсівський інформаційний критерій; Silhouette - коефіцієнт силуету; Maximum diameter - максимальний діаметр кластера; Minimum separation - мінімальне розділення між кластерами; Pearson gamma - коефіцієнт гамма Пірсона; Dunn index - індекс Данна; Entropy - ентропія кластеризації; CH - індекс Калінського—Харабаша.

Таблиця 2

Стандартизовані середні значення показників психічних станів респондентів у кластерах

Кластер	Тривожність	Фрустрація	Агресивність	Ригідність
Кластер 1	0,949	1,072	0,203	0,730
Кластер 2	-0,763	-0,811	-0,572	-0,751
Кластер 3	0,012	-0,101	0,927	0,379

Таблиця 3

Інтерпретація психоемоційних профілів

Кластер	N	Назва профілю	Змістова характеристика
Кластер 1	119	Фрустраційно – помірно агресивний профіль	Кластер характеризується поєднанням підвищеного рівня тривожності, фрустрації, ригідності; рівень агресивності близький до середнього
Кластер 2	149	Психоемоційно стабільний профіль	Усі чотири показники психічних станів кластеру нижчі за середні
Кластер 3	66	Агресивно - напружений профіль	Кластер характеризується поєднанням підвищеного рівня агресивності та помірно підвищеного рівня ригідності; рівень тривожності та фрустрації близький до середніх

ресивний профіль (n = 119; 36%). характеризується підвищеним рівнем тривожності, фрустрації і ригідності при агресивності, близькій до середнього рівня. Це може свідчити про емоційно напружений, але зовнішньо стриманий тип реагування, для якого характерні не-

здатність відкрито виражати свої потреби, низька самооцінка, уникання труднощів та зниження психологічної гнучкості із мінімальною тенденцією до відкритої агресивної поведінки.

Кластер 2 — психоемоційно стабільний профіль (n = 149; 44%). Всі чотири показни-

ки методики діагностики самооцінки психічних станів даної групи нижчі за середній рівень. Це найбільш ресурсний психоемоційний профіль, який відображає відносно низький рівень тривожності, фрустрації, агресивності і ригідності.

Кластер 3. Агресивно-напружений профіль ($n = 66$; 20%). Ключовою ознакою даного кластеру є різко підвищений рівень агресивності при помірно підвищеному рівні ригідності, та близьких до середнього значень тривожності та фрустрації. Це може свідчити про схиль-

та агресивно орієнтоване самоствердження.

Для кожного профілю було обчислено описові статистики показників асертивності за RAS та всіма компонентами ТОКАС, що дало змогу проаналізувати як змінюється рівень асертивності залежно від психоемоційного профілю особистості (табл.3).

Найнижчі значення всіх показників асертивності спостерігаються у фрустраційно-помірно агресивному профілі. Психоемоційно стабільний профіль має найвищі значення за всіма компонентами ТОКАС, тоді як агресив-

Таблиця 3

Описові статистики ТОКАС і RAS у трьох психоемоційних профілях

Змінна	Кластер	N	M	SD	Md	Min-Max	W	Shapiro-Wilk p
AcE ТОКАС	1	119	29,51	7,893	29,00	12,00-46,00	0,959	0,001
AcE ТОКАС	2	149	41,17	8,320	40,00	22,00-58,00	0,978	0,016
AcE ТОКАС	3	66	36,29	7,742	39,00	21,00-45,00	0,876	< 0,001
AcK ТОКАС	1	119	37,01	6,704	37,00	22,00-50,00	0,978	0,052
AcK ТОКАС	2	149	44,44	6,469	46,00	25,00-56,00	0,928	< 0,001
AcK ТОКАС	3	66	42,38	5,563	41,00	36,00-51,00	0,848	< 0,001
AcП ТОКАС	1	119	34,33	6,477	36,00	18,00-47,00	0,963	0,003
AcП ТОКАС	2	149	43,04	4,565	43,00	33,00-52,00	0,972	0,004
AcП ТОКАС	3	66	40,70	6,061	41,00	26,00-49,00	0,918	< 0,001
AcKP ТОКАС	1	119	40,66	7,463	42,00	23,00-52,00	0,940	< 0,001
AcKP ТОКАС	2	149	49,01	6,730	50,00	27,00-60,00	0,923	< 0,001
AcKP ТОКАС	3	66	47,79	6,774	51,00	37,00-55,00	0,835	< 0,001
Ac3ar ТОКАС	1	119	35,38	6,042	35,50	21,50-45,25	0,957	< 0,001
Ac3ar ТОКАС	2	149	44,42	5,339	44,75	29,50-53,25	0,948	< 0,001
Ac3ar ТОКАС	3	66	41,79	5,301	41,25	31,00-49,75	0,929	0,001
RAS	1	119	62,03	12,04	61,00	32,00-88,00	0,974	0,020
RAS	2	149	76,76	16,09	75,00	53,00-107,00	0,926	< 0,001
RAS	3	66	78,74	13,83	78,50	53,00-104,00	0,955	0,018

Умовні позначення: AcE ТОКАС – афективний компонент опитувальника ТОКАС; AcK ТОКАС – когнітивно-смысловий компонент опитувальника ТОКАС; AcП ТОКАС – поведінковий компонент опитувальника ТОКАС; AcKP ТОКАС – контрольно – регулятивний компонент опитувальника ТОКАС; Ac3ar ТОКАС – загальний показник асертивності ТОКАС; RAS – показник асертивності за опитувальником RAS; N – кількість досліджуваних; M – середнє арифметичне значення; SD – стандартне відхилення; Md – медіана; Min – мінімум; Max – максимум; W – статистика тесту Шапіро-Вілкі; Shapiro-Wilk p – рівень статистичної значущості для критерію Шапіро-Вілкі.

ність до агресивного, невитриманого стилю реагування, що супроводжується труднощами гнучкості мислення, емоційного реагування та поведінки, а також збереженням низької самооцінки, страху невдач та фрустрованості. Даний профіль є теоретично важливим, оскільки може дозволити диференціювати асертивність

но-напружений профіль демонструє найвищий середній показник RAS і достатньо високі показники ТОКАС. Отримані результати свідчать про те, що підвищений рівень впевненості у міжособистісній взаємодії та здатність відстоювати свою позицію можуть супроводжуватися підвищеним рівнем агресивності та помі-

Таблиця 4

Кореляції психічних станів респондентів з показниками асертивності

Показник Айзенка	Показник асертивності	Spearman ρ	p	Pearson r	p
Тривожність	АсЕ ТОКАС	-0,566***	< 0,001	-0,569***	< 0,001
Тривожність	АсК ТОКАС	-0,403***	< 0,001	-0,393***	< 0,001
Тривожність	АсП ТОКАС	-0,578***	< 0,001	-0,593***	< 0,001
Тривожність	АсКР ТОКАС	-0,463***	< 0,001	-0,498***	< 0,001
Тривожність	АсЗаг ТОКАС	-0,576***	< 0,001	-0,590***	< 0,001
Тривожність	RAS	-0,389***	< 0,001	-0,448***	< 0,001
Фрустрація	АсЕ ТОКАС	-0,607***	< 0,001	-0,636***	< 0,001
Фрустрація	АсК ТОКАС	-0,460***	< 0,001	-0,479***	< 0,001
Фрустрація	АсП ТОКАС	-0,525***	< 0,001	-0,546***	< 0,001
Фрустрація	АсКР ТОКАС	-0,497***	< 0,001	-0,537***	< 0,001
Фрустрація	АсЗаг ТОКАС	-0,606***	< 0,001	-0,636***	< 0,001
Фрустрація	RAS	-0,429***	< 0,001	-0,457***	< 0,001
Агресивність	АсЕ ТОКАС	-0,216***	< 0,001	-0,213***	< 0,001
Агресивність	АсК ТОКАС	-0,038	0,483	-0,025	0,652
Агресивність	АсП ТОКАС	-0,169**	0,002	-0,141**	0,010
Агресивність	АсКР ТОКАС	-0,022	0,689	-0,023	0,673
Агресивність	АсЗаг ТОКАС	-0,110*	0,044	-0,122*	0,026
Агресивність	RAS	0,128*	0,019	0,149**	0,006
Ригідність	АсЕ ТОКАС	-0,404***	< 0,001	-0,414***	< 0,001
Ригідність	АсК ТОКАС	-0,325***	< 0,001	-0,281***	< 0,001
Ригідність	АсП ТОКАС	-0,505***	< 0,001	-0,466***	< 0,001
Ригідність	АсКР ТОКАС	-0,298***	< 0,001	-0,307***	< 0,001
Ригідність	АсЗаг ТОКАС	-0,436***	< 0,001	-0,421***	< 0,001
Ригідність	RAS	-0,222***	< 0,001	-0,224***	< 0,001

Умовні позначення: АсЕ ТОКАС – афективний компонент опитувальника ТОКАС; АсК ТОКАС – когнітивно-смысловий компонент опитувальника ТОКАС; АсП ТОКАС – поведінковий компонент опитувальника ТОКАС; АсКР ТОКАС – контроль – регулятивний компонент опитувальника ТОКАС; АсЗаг ТОКАС – загальний показник асертивності ТОКАС; RAS – показник асертивності за опитувальником RAS; Spearman ρ – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена; Pearson r – коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона; p – рівень статистичної значущості.

рно низьким рівнем самооцінки. Це може бути пояснено особливостями операціоналізації асертивності в опитувальниках, або означати, що високий рівень наполегливості включає агресивні тенденції у міжособистісній взаємодії.

Для перевірки лінійного характеру взаємозв'язків було обчислено коефіцієнти Спірмена між показниками психічних станів і рівнем асертивності респондентів (табл.4). Кореляційний аналіз підтверджує, що психічні стани респондентів згідно методики Г. Айзенка мають диференційовані зв'язки з асертивністю. Встановлено виражені негативні зв'язки загального показника асертивності ТОКАС з тривожністю ($\rho = -0,576$), фрустрацією ($\rho = -0,606$) та ригідністю ($\rho = -0,436$). Показник рі-

вня асертивності за RAS також негативно корелює з фрустрацією ($\rho = -0,429$) і тривожністю ($\rho = -0,389$) Це означає, що саме внутрішня напруга, тривожність, переживання низької самооцінки, страху невдач та фрустрації найбільш пов'язані зі зниженням рівня інтегральної асертивності.

Агресивність демонструє неоднозначні взаємозв'язки з досліджуваними показниками асертивності. Вона негативно корелює з загальним показником ТОКАС ($\rho = -0,110$), але позитивно пов'язана з показником асертивності за RAS ($\rho = 0,128$). Це відповідає результатам кластеризації та окреслює напрямок подальшого дослідження щодо узгодження теоретичних положень асертивності з їх практичною реалізацією.

Для перевірки того, чи відрізняються психоемоційні профілі за рівнем асертивності, було проведено однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA). Фактором виступала належність до одного з трьох кластерів, а залежними змінними були компоненти ТОКАС, загальний показник асертивності за ТОКАС і RAS. Усі моделі виявилися статистично значущими (табл.5).

кела-Волліса також був значущим для всіх залежних змінних, $p < 0,001$, тобто висновки про міжкластерні відмінності є стійким і не залежить лише від параметричного підходу.

Апостеріорні (Post-hoc) порівняння показали, що кластер 1 систематично має нижчі значення асертивності порівняно з кластерами 2 і 3. Найчастіше значущими є порівняння 1-2 та 1-3, що вказує на істотно нижчий рівень

Таблиця 5

Узагальнення ANOVA, Welch ANOVA та Kruskal-Wallis

Залежна змінна	F	ANOVA p	η^2	ω^2	Welch F	Welch p	Levene p	Kruskal-Wallis H	KW p
AcE ТОКАС	69,24	< 0,001	0,295	0,290	68,63	< 0,001	0,957	96,14	< 0,001
AcK ТОКАС	45,80	< 0,001	0,217	0,212	42,78	< 0,001	0,342	73,94	< 0,001
AcП ТОКАС	81,71	< 0,001	0,331	0,326	76,77	< 0,001	< 0,001	105,7	< 0,001
AcKP ТОКАС	50,27	< 0,001	0,233	0,228	47,38	< 0,001	0,071	79,43	< 0,001
AcЗаг ТОКАС	88,01	< 0,001	0,347	0,343	82,33	< 0,001	0,265	114,9	< 0,001
RAS	44,36	< 0,001	0,211	0,206	52,13	< 0,001	< 0,001	69,40	< 0,001

Умовні позначення: AcЗаг ТОКАС - загальний показник асертивності ТОКАС; RAS - показник асертивності за опитувальником RAS; F - значення F-критерію дисперсійного аналізу (ANOVA); ANOVA p - рівень статистичної значущості результатів ANOVA; η^2 - коефіцієнт величини ефекту (ета-квадрат); ω^2 - омега-квадрат; Welch F - значення F-критерію Велча; Welch p - рівень статистичної значущості критерію Велча; Levene p - рівень статистичної значущості критерію Левена; H - значення H-критерію Краскела-Уолліса; KW p - рівень статистичної значущості H-критерію Краскела-Уолліса.

Найбільший ефект кластерної належності виявлено для загального показника ТОКАС (AcЗаг ТОКАС), $\eta^2 = 0,347$, поведінкового компонента ТОКАС (AcП ТОКАС), $\eta^2 = 0,331$, та афективного компонента ТОКАС (AcE ТОКАС), $\eta^2 = 0,295$. Для показників асертивності за RAS ефект також є значущим і помітним, $\eta^2 = 0,211$. Отже, психоемоційно стабільний профіль пояснює від 21,1% до 34,7% варіативності асертивності залежно від конкретного показника.

Результати Welch ANOVA підтвердили значущість усіх моделей, що важливо у випадках неоднорідності дисперсій. Критерій Крас-

асертивності у фрустраційно – помірно агресивному профілі. Порівняння між кластерами 2 і 3 є диференційованими: для частини показників кластер 2 має перевагу, для частини відмінностей є слабшими або незначущими (табл.6).

За загальним показником асертивності ТОКАС, усі три профілі статистично відрізняються між собою: кластер 2 має найвищий рівень асертивності, кластер 3 займає проміжне положення, а кластер 1 має найнижчий рівень. За показником асертивності RAS кластери 2 і 3 статистично значуще не відрізняються, хоча кластер 3 має дещо вищий середній показник.

Таблиця 6

Основні post-hoc порівняння між кластерами

Змінна	Порівняння	MDiff	Tukey p	Games-Howell p	Cohen's d
AcE ТОКАС	1-2	-11,655	< 0,001	< 0,001	-1,446
AcE ТОКАС	1-3	-6,775	< 0,001	< 0,001	-0,841
AcE ТОКАС	2-3	4,880	< 0,001	< 0,001	0,606
AcK ТОКАС	1-2	-7,435	< 0,001	< 0,001	-1,164
AcK ТОКАС	1-3	-5,370	< 0,001	< 0,001	-0,841
AcK ТОКАС	2-3	2,064	0,075	0,048	0,323
AcП ТОКАС	1-2	-8,713	< 0,001	< 0,001	-1,553
AcП ТОКАС	1-3	-6,369	< 0,001	< 0,001	-1,135
AcП ТОКАС	2-3	2,343	0,014	0,016	0,418
AcKP ТОКАС	1-2	-8,350	< 0,001	< 0,001	-1,191
AcKP ТОКАС	1-3	-7,124	< 0,001	< 0,001	-1,016
AcKP ТОКАС	2-3	1,226	0,464	0,440	0,175
Ac3ar ТОКАС	1-2	-9,038	< 0,001	< 0,001	-1,616
Ac3ar ТОКАС	1-3	-6,410	< 0,001	< 0,001	-1,146
Ac3ar ТОКАС	2-3	2,628	0,005	0,003	0,470
RAS	1-2	-14,725	< 0,001	< 0,001	-1,028
RAS	1-3	-16,709	< 0,001	< 0,001	-1,167
RAS	2-3	-1,984	0,617	0,628	-0,139

Умовні позначення: AcE ТОКАС – афективний компонент опитувальника ТОКАС; AcK ТОКАС – когнітивно-смысловий компонент опитувальника ТОКАС; AcП ТОКАС – поведінковий компонент опитувальника ТОКАС; AcKP ТОКАС – контрольно – регулятивний компонент опитувальника ТОКАС; Ac3ar ТОКАС – загальний показник асертивності ТОКАС; RAS – показник асертивності за опитувальником RAS; MDiff – середня різниця між групами; Tukey p – рівень статистичної значущості за критерієм Тьюкі; Games-Howell p – рівень статистичної значущості за критерієм Геймса – Гауелла; Cohen's d – коефіцієнт d Коена, показник розміру ефекту.

Зважаючи на те, що агресивно-напружений профіль за рівнем асертивності поступається профілю психоемоційно стабільному, це може свідчити, що агресивно орієнтоване самоствердження або високий рівень наполегливості знижує рівень асертивності особистості.

Обговорення. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що асертивність має системний зв'язок із психоемоційним станом особистості. Найнижчий рівень асертивності характерний для респондентів із поєднанням високого рівня тривожності, фрустрації, ригідності та середнього рівня агресивності. Саме цей профіль відображає внутрішню напругу, низьку самооцінку, знижену психічну гнучкість та труднощі у спілкуванні, що може ускладнювати конструктивне відстоювання власної позиції. Водночас, психоемоційно-стабільний профіль містить найвищі зна-

чення асертивності за показниками ТОКАС, підтверджуючи припущення про те, що високий рівень емоційної напруги та недостатня психологічна гнучкість можуть виступати чинниками, які ускладнюють реалізацію асертивної поведінки. Результати кореляційного аналізу підтвердили дану тезу, встановивши негативні зв'язки показників асертивності з тривожністю, ригідністю та фрустрацією (Калюжна & Білик, 2023). Це узгоджується з положеннями раціонального та когнітивно-поведінкового підходів, згідно яких асертивність розглядається через природу невпевненості, що спричиняється гальмівними процесами в центральній нервовій системі та виражається нездатністю відкрито виражати свої почуття, бажання та потреби, обмежуючи процес самореалізації та самоствердження (А. Салтера, Дж. Вольпе, А. Лазаруса, П. Якубов-

ські, Дж. Сміт, С. Бішоп).

Особливу увагу привертає зв'язок асертивності з агресивністю. Агресивно-напружений профіль, що характеризується високим рівнем агресивності, помірно підвищеним рівнем ригідності, збереженням середнього рівня тривожності та фрустрації (Smith, Jones & Gillespie, 2026), демонструє найвищий середній показник асертивності за RAS, а також достатньо високий, але нижчий відносно психоемоційно-стабільного профіля показник рівня асертивності ТОКАС. Окрім цього, згідно кореляційного аналізу, агресивність продемонструвала негативні зв'язки з показником рівня асертивності ТОКАС, але позитивні із показником за RAS. Такі результати вказують на те, що здатність відстоювати свою позицію не редукується лише до конструктивної взаємодії, вона може також супроводжуватися високим рівнем агресивності, труднощами гнучкості мислення та помірно низькою самооцінкою. Виявлена закономірність є однією із найбільш цікавих та теоретично значущих висновків дослідження. Вона дозволяє розмежувати конструктивну асертивність з агресивно орієнтованим самоствердженням, що з одного боку, відповідає теоретичному розумінню асертивності, як такої, що виключає у міжособистісній взаємодії агресивний та пасивний стилі поведінки (Paterson, 2000), а з іншого, підтверджує розуміння агресивності як чинника емоційної дезадаптації та руйнування міжособистісних відносин (Мазоха, 2025). Таким чином, високий рівень наполегливості може відображати суб'єктивне відчуття впевненості, активності або готовності до самоствердження, однак підвищена агресивність не забезпечує

прояв асертивності та її реалізації в асертивній поведінці (DeGiovanni & Norman Epstein, 1978). Данні дослідження підтримують теоретичне положення щодо доцільності розглядати феномен асертивності не тільки з розуміння його інтегрованої особистісної структури, а також й як утворення, що виключає агресивні форми відстоювання власної позиції в процесі міжособистісної взаємодії (Петриченко & Федоренко, 2025).

Висновки. На підставі результатів дослідження було виявлено та емпірично досліджено зв'язок рівня асертивності із психічними станами особистості юнацького віку.

Для визначення психоемоційних профілів респондентів було проведено ієрархічний кластерний аналіз за показниками тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності. За результатами аналізу було обрано 3-кластерне рішення, яке дозволило виділити три профілі: фрустраційно – помірно агресивний, психоемоційно стабільний профіль та агресивно-напружений.

Подальший дисперсійний аналіз (ANOVA) показав, що виділені психоемоційні профілі статистично значуще відрізняються за всіма показниками асертивності. Стійкість результатів підтверджено Welch-корекцією та критерієм Краскела-Волліса.

Найнижчий рівень асертивності був зафіксований у респондентів, фрустраційно – помірно агресивного профілю, що мали підвищений рівень тривожності, фрустрації, ригідності та помірно підвищений рівень агресивності. Саме цей профіль відображає внутрішню напругу, знижену самооцінку та помірну гнучкість, що може ускладнювати реалізацію

асертивності та сприяти формуванню неасертивних моделей поведінки.

Найвищі значення загального показника асертивності ТОКАС та його компонентів виявив психоемоційно стабільний профіль, що разом із попереднім профілем дозволяє зробити висновок про те, що асертивність істотно взаємопов'язана із психоемоційним станом особистості. Низький рівень фрустрації, тривожності та ригідності створює умови для прояву асертивності, тоді як підвищення цих показників може обмежувати її реалізацію.

Агресивно-напружений профіль продемонстрував найвищий середній показник рівня асертивності за RAS, однак за загальним показником асертивності ТОКАС поступився психоемоційно стабільному профілю. Це говорить про те, що рівень впевненості у міжособистісній взаємодії та здатність відстоювати свою позицію можуть бути високими навіть при підвищеній агресивності та дещо зниженій самооцінці. Разом з цим, підвищена агресивність не забезпечує найвищого рівня асертивності, що узгоджується з теоретичними розумінням асертивності, відповідно до якого її прояв виключає агресивні або пасивні моделі поведінки.

Результати кореляційного аналізу підтримали цю інтерпретацію. Найсильніші негативні зв'язки з асертивністю мають тривожність і фрустрація, тоді як агресивність негативно корелює з загальним показником асертивності ТОКАС, але позитивно з показником асертивності RAS. Це дає змогу розмежувати асертивність та агресивно орієнтоване самоствердження, яке характеризується високим рівнем наполегливості, включає агресивні пове-

діткові прояви та має схильність до деструктивної форми взаємодії.

Перспективи подальших досліджень
вбачаємо в пошуку та розробці практичного психологічного інструментарію з метою реалізації асертивності в поведінці, що забезпечує конструктивну міжособистісну взаємодію, передбачає виключення агресивних форм реагування та сприяє підтримці психоемоційної стабільності особистості.

References :

- Vasylevskyi, V.S., & Desiatnyk, A.B. (2025) Psychodiagnostics of personal assertiveness: adaptation of the Rathus assertiveness scale – 30. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 11(57), 1664-1676 [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57))
- Kaliuzhna, Ye.M., & Bilyk, K.M. (2024) Vzaïmozv'язok rivnya tryv-zhnosti ta adaptatsiinoho potentsialu studentiv [The relationship between students' anxiety levels and their adaptive capacity]. *Habitus. Vikova ta pedahohichna psykholohiia. Vypusk 63*, 93–99. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.15> [in Ukrainian].
- Karamushka, L.M., Kredentser, O.V., Tereshchenko, K.V., Lahodzynska, V.I., Ivkin, V.M., & Kovalchuk, O.S.(2023). *Metodyky doslidzhenia psykhiichnoho zdorovia ta blahopoluchchia personalu organizatsii: psykholohichniy praktykum* [Methods for assessing the mental health and well-being of organizational staff: a psychological workshop]. Karamushka, L.M. (Eds.). Kyiv: Instytut psykholohii imeni G.S. Kostiuks NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
- Mazohina, I. (2025) Konfliktnist na agresyvnist yar proyavy destruktivnykh staniv osobystosti [Conflict and aggression as manifestations of destructive personality states: theoretical and practical aspects]. *Visnyk Mizhnarodnogo ekonomiko-humanitarnohogo universytetu imeni akademika Stepana Demyanchuka: seria Pedagoghika ta psykholohgiya*, 3, 172-177. <https://doi.org/10.32782/3041-2021/2025-3-24> [in Ukrainian].
- Petrychenko, O.V. & Fedorenko, A.F. (2025) Teoretychna model asertyvnohgo potentsialu osobystosti srudentskoi molodi [A theoretical model of assertive potential of the student's youth]. *Naukovyi chasopys UDU imeni M.P. Draghomanova. Seria 12. Psykholohichni nauky – Scientific Journal of Mykhailo Draghomanov Ukrainian State University. Series 12. Psychological Science*, 27(72), 127-139. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2025.27\(72\).11](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2025.27(72).11) [in Ukrainian].

Sannikova, O.P., Sannikov, O.I., & Podoliak, N.M. (2013). Diahnostyka asertyvnosti: rezultaty aprobaty metodyky «Tokas» [Diagnostics of assertiveness: results of testing the Tokas methodology]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 3, 140-144. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_3_42 [in Ukrainian].

Paterson, Randy J. (2000) *Assertiveness: How to Express Yourself and Stand Up for Your Interests at Work and in Relationships*. New Harbinger Publ, 216 p.

Smith, K., Jones, A., Daly, N., Widdrington, H., Garofalo, C., & Gillespie, S. M. (2026). Emotion Regulation and Aggression: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Aggressive behavior*, 52(1), e70055. <https://doi.org/10.1002/ab.70055>

DeGiovanni, I.S., & Epstein, N. (1978) Unbinding Assertion and Aggression in Research and Clinical Practice, *Behavior Modification*, Sage Publications, Volume2, Issue 2 <https://doi.org/10.1177/01454455782200>

Ольга Петриченко

Аспірант кафедри психології, Український державний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ (Україна)

ЗВ'ЯЗОК АСЕРТИВНОСТІ З ПСИХІЧНИМИ СТАНАМИ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

АНОТАЦІЯ

Мета. Дослідити взаємозв'язок асертивності з психічними станами особистості юнацького віку (тривожністю, фрустрацією, агресивністю та ригідністю), визначити типові психоемоційні профілі респондентів і проаналізувати їх відмінності за показниками асертивності.

Методи. У дослідженні взяли участь 334 респонденти віком 17–23 роки. Для оцінювання асертивності використано тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС) та шкалу Rathus Assertiveness Schedule (RAS-30), для діагностики психічних станів – методику самооцінки психічних станів (адаптований варіант методики Г. Айзенка). Статистичну обробку даних здійснено із застосуванням описової статистики, кластерного, кореляційного та дисперсійного аналізів (ANOVA), а також критеріїв Welch ANOVA, Краскела–Волліса й post-hoc порівнянь.

Результати. За результатами кластерного аналізу виокремлено три психоемоційні профілі: фрустраційно-помірно агресивний, психоемоційно стабільний

та агресивно-напружений. Встановлено, що найвищий рівень асертивності характерний для психоемоційно стабільного профілю, тоді як найнижчий – для респондентів із високими показниками тривожності, фрустрації та ригідності. Кореляційний аналіз виявив статистично значущі негативні зв'язки асертивності з тривожністю, фрустрацією та ригідністю. Водночас встановлено неоднозначний зв'язок агресивності з різними показниками асертивності, що свідчить про необхідність розмежування конструктивної асертивності та агресивно орієнтованого самоствердження.

Наукова новизна. Уперше комплексно поєднано кластерний, кореляційний і дисперсійний аналізи для вивчення взаємозв'язків між психічними станами та асертивністю особистості юнацького віку, що дозволило емпірично обґрунтувати типологію психоемоційних профілів та уточнити психологічні відмінності між конструктивною асертивністю й агресивно орієнтованим самоствердженням.

Висновки. Асертивність є важливим психологічним ресурсом соціально-психологічної адаптації молоді та тісно пов'язана з психоемоційним благополуччям. Зниження тривожності, фрустрації та ригідності сприяє розвитку конструктивної асертивної поведінки, тоді як підвищена агресивність не забезпечує її сформованості. Отримані результати можуть бути використані під час розроблення програм психологічного консультування, психокорекції та розвитку асертивності студентської молоді.

Ключові слова: асертивність; психічні стани; тривожність; фрустрація; агресивність; ригідність; соціально-психологічна адаптація; юнацький вік.

Olha Petrychenko

PhD Student, Department of Psychology, Ukrainian State Mykhailo Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

THE RELATIONSHIP BETWEEN ASSERTIVENESS AND MENTAL STATES OF EMERGING ADULTS

ABSTRACT

Purpose. To investigate the relationship between assertiveness and the mental states of emerging adults, including anxiety, frustration, aggressiveness, and rigidity; to identify typical psycho-emotional profiles of the respondents; and to analyse differences among these profiles in terms of assertiveness.

Methods. The study involved 334 respondents aged 17–23 years. Assertiveness was assessed using the Test of Assertiveness Components (TOCAS) and the Rathus Assertiveness Schedule (RAS-30). Mental states were evaluated using the Self-Assessment of Mental States questionnaire (an adapted version of H. Eysenck's method). Statistical data analysis included descriptive statistics, cluster analysis, correlation analysis, one-way analysis of variance (ANOVA), Welch's ANOVA, the Kruskal–Wallis test, and post hoc comparisons.

Results. Cluster analysis identified three psycho-emotional profiles: frustration–moderately aggressive, psycho-emotionally stable, and aggressive–tense. The psycho-emotionally stable profile demonstrated the highest level of assertiveness, whereas respondents with elevated levels of anxiety, frustration, and rigidity exhibited the lowest assertiveness scores. Correlation analysis revealed statistically significant negative relationships between assertiveness and anxiety, frustration, and rigidity. At the same time, the relationship between aggressiveness and assertiveness varied depending on the assessment instrument, indicating the need to distinguish constructive assertiveness from aggression-oriented self-assertion.

Scientific novelty. For the first time, cluster, correlation, and analysis of variance techniques were integrated to examine the relationships between mental states and assertiveness in emerging adults. This approach made it possible to empirically substantiate a typology of psycho-emotional profiles and to clarify the psychological distinctions between constructive assertiveness and aggression-

oriented self-assertion.

Conclusions. Assertiveness is an important psychological resource for the socio-psychological adaptation of emerging adults and is closely associated with psycho-emotional well-being. Lower levels of anxiety, frustration, and rigidity contribute to the development of constructive assertive behaviour, whereas increased aggressiveness does not ensure the formation of assertiveness. The findings may be applied in the development of psychological counselling, psycho-correction, and assertiveness training programmes for university students.

Keywords: assertiveness; mental states; anxiety; frustration; aggressiveness; rigidity; socio-psychological adaptation; emerging adulthood.

How to cite (як цитувати):

Petrychenko, O. THE RELATIONSHIP BETWEEN ASSERTIVENESS AND MENTAL STATES OF EMERGING ADULTS. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 12(5), 35–47. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.5.3> [in Ukrainian]

Петриченко, О. ЗВ'ЯЗОК АСЕРТИВНОСТІ З ПСИХІЧНИМИ СТАНАМИ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 12(5), 35–47. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.5.3>

Дата отримання статті: 04.02.2026

Дата рекомендації до друку: 15.05.2026

Дата оприлюднення: 30.05.2026